

vsem, kar se je v tem razdobju zgodilo v Evropi (zgolj za obrobno ilustracijo — tudi Zahodna Nemčija je na primer priznala nedotakljivost meje na Odri in Nisi) in v svetu, predstavljati ob vseh že dolgo znanih »specifičnostih« koroško odločitev leta 1920 za nekakšen »Musterbeispiel« narodnostne samoodločbe, je ne glede na strokovna dognanja (ne le naša) o posameznih vidikih tega referendumu vsaj anahronizem, nekaj provincialno samovšečnega, povsem v nasprotju z modernimi tokovi in pojmovanji. Naj vnovič podčrtam misel Avstrijca E. Körnerja, da je predvsem naloga sedanje generacije, ki ni obremenjena s krivdo ali sokrivdo preteklosti, da premosti prepad, ki je nastal pred petdesetimi leti, in se je treba izogibati vsemu, kar ovira ponovno pomirjenje med obema narodnostnima skupinama. Če povem naravnost: »plebiscitno« slavljenje okrogle plebiscitne obletnice se mi zdi prav tako nesmiselno, v svojem notranjem bistvu konservativno, odbijajoče za slovenske sodržavljane in sosedo, kakor je bila, denimo, pred štirimi leti bolj »lokalna« otvoritev »Grenzlandheima« v obmejnem Pliberku, ki naj bi bil »žarišče avstrijske miselnosti na meji nedeljive Koroške«. Pustimo ob strani »malenkost«, da kar precejšen del tudi nemškega pliberškega prebivalstva danes živi od vsakodnevnega trgovanja s slovenskim zaledjem onstran meje, temveč izluščimo glavno: taka lokalna, svojevrstno »patriotična« zagnanost in zamisel iskreno demokratične odprte meje se namreč vsebinsko medsebojno izključujeta. Še nekaj: tudi regionalne, lokalne koeksistence, če to tako označim, si ni moč zamisliti samo enostransko, enotirno, brez obzirnosti, stvarnega razumevanja drugega partnerja.

(Konec prihodnjic)

KOROŠKI SLOVENCİ 1970

Pavel Zdovc

Obstoj slovenske narodne skupine na Koroškem kaže danes izredno problemsko zapletenost. Po eni strani je koroško ozračje še vedno zgodovinsko obremenjeno in nemško nacionalna manjšina v Avstriji je doslej bistveno usmerjala avstrijsko politiko glede tolmachenja in uveljavljanja VII. člena državne pogodbe. V notranjosti narodne skupine in njenega ozemlja pa se dogajajo nekako od petdesetih let dalje splošni premiki in procesi, ki so socialnoekonomsko in političnoideološko močno zdiferencirali družbeno strukturo tudi v zavetju južne Koroške. Čeprav predvsem psihološke navzočnosti zgodovinskih dejavnikov prvih treh poblebiscitnih desetletij ne smemo podcenjevati, jim vendar danes ne gre več prvo mesto pri oblikovanju današnjega stanja. Ker je tudi težišče ankete v sedanosti in v nalogah po perspektivah za prihodnost, se bo ta prispevek tem lažje omejil na zadnji dve desetletji ter prepustil prvo poblebiscitno dobo zgodovinarjem in starejšim anketirancem, katerih osebne skušnje in spomini obsegajo vse obdobje.

V povojnem razdobju sta najbolj pomembni tehničnizacija kmečkega dela in delna deagrarizacija južnokoroškega ozemlja (industrija, turizem), saj sta povzročili, da se je močno zmanjšalo kmečko prebivalstvo — tradicio-

nalni konservativni nosivec narodne zavesti in kulture. Temeljna sprememba ekonomske podlage se kaže v socialni in politični diferenciaciji pa tudi v socialni in zlasti krajevni mobilnosti (delovno mesto zunaj domačega kraja, odseljevanje, v boljšem primeru nastanek novih, podeželskih središč). Tradicionalne vaške skupnosti zaradi pomanjkanja mladine ali zaradi njene mobilnosti vse teže opravljajo svoje kulturno delo, v novih središčih pa ni uspelo najti sodobnega prijema pri kulturnem oblikovanju okolja v smislu slovenske družbe ali pa kaj takega niti niso poskušali. Na tak razvoj vplivata še določen diskriminacijski pritisk in priseljevanje nemško govorečega življa. Kmečko gospodarska integracija južne Koroške pa je močno okrnila vpliv in pomen slovenskega kmečkega zadružništva.

Takšni obsežni in ob tem zelo hitri premiki so za vsako narodno manjšino navadno huda preskušnja. Na južnem Koroškem pa so potekali pod vplivom drugih dejavnikov, ki so za manjšino z izrazito regionalno zavestjo pomembni. To se je dogajalo hkrati z novim mejnim konfliktom in splošno tedanjo napetostjo med državama z različnim družbenim ustrojem in še posebno z izbruhom politične (v vrhovnih kadrih vsaj deloma tudi ideološke) diferenciacije koroških Slovencev. Ta nam je podarila neučinkovito razkošje dvotirnosti celó kulturnih in gospodarskih organizacij, pri tem pa ni uspelo narodnokulturno organizirati slovenske delavce in nastavljenice. Prvotno navdušenje je zagrnila resignacija širokih plasti južnokoroškega prebivalstva, temu pa je sledila še jesenska cvetka internomanjšinske »državljanke vojne« in povzročila veliko škodo. Nihče se ne čudi, da v takšnih okoliščinah Slovenci vsemu temu niso bili kos, ker so v tem odločilnem času trošili moči za razne nepomembne akcije. Narodnokulturna kohezija je začela popuščati. Ta politična in svetovnonazorska diferenciacija je pospešila asimilacijo in manjšini omejila politični akcijski prostor. Izjalovili so se vsi poskusi, da bi izvolili svojega zastopnika kot govornika manjšine v deželni zbor. Slovenska levica z Zvezo slovenskih organizacij se je leta 1953 načelno odločila za podporo Avstrijski socialistični stranki.

Danes je ta razvoj tudi na ravnini komunalne politike dejansko, čeprav ne formalno, že končan. V isto smer, v vključevanje v meščansko stranko (Avstrijska ljudska stranka) teži precejšen del zastopnikov slovenske desnice, v Narodni svet koroških Slovencev. Če v nekaterih občinah Slovenci še volijo na posebnih listah svoje ljudi v občinske svete in imajo v nekaterih občinah ti zastopniki pomembno vlogo, ni to niti najmanj zasluga osrednjih slovenskih političnih organizacij. Uspešno nastopajo in delujejo slovenske liste tam, kjer so se otresli ozkih svetovnonazorskih in zgolj narodnostnih pogledov in kriterijev ter razvijajo vsestransko plodno dejavnost v prid občinski skupnosti ali vsaj enega socialnega sloja. Akcijski prostor se je torej za manjšinsko življenje močno skrčil takó na gospodarskem kakor na političnem področju, saj je danes bolj ali manj omejen na kulturno (pogosto folklorno) in liturgično izživljanje, pa še na verbalni boj za načelne narodne pravice.

Omeniti je treba še sodobno komunikacijsko poplavo. Tudi jezikovno nemešani, strnjeno slovenski predeli južne Koroške so danes prek radia, televizije, tiska in medkrajevne mobilnosti, ki jih omogočata tehnika in blaginja, takó tesno povezani z večinskim narodom in njegovim jezikom kot še nikoli poprej. Slovenski kulturnopolitični in verski tisk na določeni

ravnini še držita ravnotežje s primernim nemškim, glede strokovne informacije in modernih občil pa je bilanca povsem negativna.

Vsebina in jezik komunikacije pa veliko bolj oblikujeta človekovo mišljenje in ravnanje, kot si navadno mislimo. Tudi odnos do raznih »idealov« in »svetinj« se spreminja, stari red se podira, tradicionalna hierarhija vrednot je v današnji praksi očitno v veliki krizi. Kriza idealov Mati—Domovina—Bog, kriza narodne zavesti starega kova, zvestoba drugim vrednotam razen individualnemu življenjskemu standardu je za manjšino huda preskušnja.

Nadvse pomemben dejavnik sta uraden in neuraden odnos večinskega naroda. Manjšina si demokratično ne more izglasovati jamstva in tega, da bi spoštovali njene pravice in svoboščine. V uri stiske je Koroška uvedla na južnem Koroškem obvezno dvojezično šolstvo, ki je bilo veljavno ob pogajanjih in sklepanju avstrijske državne pogodbe. Po doseženi neodvisnosti z nespremenjenimi mejami pa sta prižgali Koroška in Avstrija zeleno luč nemškonacionalističnim krogom in organizacijam. V znamenju švicarske demokracije so uvedli 1945 načelo obvezne dvojezične šole na določenem področju, v imenu avstrijske demokracije so jo po doseženi neodvisnosti spet odpravili. Avstriji so velesile ponovno naložile v državni pogodbi pred petnajstimi leti znani VII.člen, glede tolmačenja in uresničevanja teh petih določil pa velja beseda »Die herrschende Meinung ist die Meinung der Herrschenden«. Še po toliko letih je uspelo doseči le delno uresničenje teh določil, ki je — brez upoštevanja predlogov manjšine — bolj orientirana na evropsko javno mnenje kakor na potrebe prizadete manjšine.

Tipičen primer je področje obveznega šolstva. Zakon iz leta 1959 predvideva dva šolska tipa, od teh pa nobeden ne ustreza potrebam manjšine. Posebno na tem, od nekaj osnovnem kulturnem vprašanju se je spet in spet razodevala zakompleksanost koroške družbe; ta je v neobveznih verbalnih manifestacijah prav napredna in »evropska«, dejansko pa doslej duhovno in družbenomoralno ni bila zmožna, da bi bila zajamčila manjšini življenjsko potreben jezikovno-kulturni prostor. Koroški regionalizem — pred petdesetimi leti bistveno udeležen pri plebiscitni odločitvi — je danes kot trdoživ zgodovinski ostanek huda ovira na poti do širših, evropskih pogledov in celo do lastnih gospodarskih koristi. Vsiljuje se pri tem sum, da predšolska in šolska vzgoja in izobrazba v povojni dobi nista zadosti ustrezali potrebam demokratizacije in humanizacije družbe. Problem narodne manjšine se namreč ne da rešiti z nekaj dobromamernimi zakoni, potrebno je sodelovanje pozitivno uravnane družbe. In če govorimo o oblikovanju družbe, ni mogoče spregledati vloge katoliške cerkve na Koroškem. Odnose med vrhovnim škofijskim predstavništvom in celotno manjšino označuje stalna konfliktna situacija. Protislovenski boj celovškega ordinariata ni versko-ideološko pogojen, ker je naperjen proti manjšini in njenemu jeziku kot takemu in je pospeševanje germanizacije necerkveni in neverski motiv. Škofijska bojna sredstva so bila doslej ekskomunikacija, pritisk na Družbo sv. Mohorja in slovensko duhovščino, končno tudi sodnijski postopki. Temu svojemu neverskemu poslanstvu je ordinariat žrtvoval v zadnjih letih tudi načelo verskega pouka v materinščini. Skušnje zadnjih desetletij kažejo, da se je koroški ordinariat uvrstil med najbolj nevarne in dosledne nasprotnike slovenskega jezika in slovenske narodne skupine, ker s krščansko ideologijo

poslušnosti in potrpljenja hkrati onemogoča upor slovenskih vernikov proti cerkveni oblasti.

Ob ugotavljanju današnjega stanja in ob pogledu v prihodnost se soočamo z vrsto pomembnih vidikov, možnosti, nalog. Po pravici, mislim, gledamo v Državni gimnaziji za Slovence največjo pridobitev naše dobe. Število dijakov se je ustalilo nekje okoli 400, nad 200 absolventov je doslej dala ta kulturna ustanova. Večjo pozornost bo tu treba v prihodnje posvetiti družbenovzgojnim nalogam, problemu slovenskega pogovornega jezika, problemom progresivne, odprte kulturnonarodne zavesti. Doslej sta bili pomanjkljivi poklicna informacija ter vključevanje v družbeno življenje tudi glede potreb naše narodne skupine. Značilno je pri tem, da nobena ustanova ali društvo nima evidence o bivših dijakih te šole.

Kljub vsem načelnim pomanjkljivostim manjšinskega šolskega zakona je uspelo v zadnjem desetletju doseči nekaj pomembnejših uspehov (učni načrt, strokovno nadzorstvo, slovenski oddelek pri deželnem šolskem svetu). Tudi učiteljski kader na dvojezičnih šolah duhovnokulturno raste. Znano je, da sta število prijav za dvojezično šolo oziroma za dvojezičen pouk in predvsem uspešnost tega pouka odvisna ne samo od strokovne usposobljenosti učne moči, odločilen je tudi osebni odnos pedagoga do slovenščine in njene kulture. Mnogo pozornosti zasluži vprašanje slovenščine v otroških vrtcih, vprašanje, ki je pravno težavnejše in so ga doslej čisto zanemarjali.

Med dejavnike, ki danes krepijo slovenstvo v tujini, spada tudi gospodarski vzpon Slovenije in dosledno uveljavljanje njene republiške avtonomije ter enakopravnosti slovenskega jezika, nadalje mali obmejni promet, odprte meje, razne oblike nadregionalnega sodelovanja, turistični tok iz Slovenije na Koroško, ki se že nakazuje. Za obstoj in normalen razvoj slovenske narodne skupine je potrebna izdatna in stalna gmotna podpora Avstrije, Koroške in Slovenije za kulturne potrebe ne glede na svetovnonazorsko usmerjenost te ali one slovenske kulturne organizacije. Za krepitev življenjsko potrebne jezikovne zavesti je nujno potrebna funkcionalna razširitev slovenskega jezika v javnosti.

Uradni zastopniki Avstrije so doslej potrpljenje in lojalno vedenje manjšinskih zastopnikov ob južnotirolskih pogajanjih stalno krivo tolmačili kot zadovoljstvo z današnjim stanjem. Pripadniki narodne skupine, zlasti študenti in izobraženci ter seveda politične organizacije, bodo morali podkrepiti to zahtevo po uresničitvi zadevnih določil državne pogodbe (dvojezični topografski napisi, slovenščina v uradih) z informacijo evropske javnosti prek časopisov in ustreznih mednarodnih ustanov. Omenili smo medregionalno sodelovanje. V gospodarskih odnosih med Koroško in Slovenijo, med Avstrijo in Jugoslavijo bi manjšinsko združništvo oziroma denarne ustanove morale in mogle imeti pomembno, mogoče celo ključno vlogo. S takšnega položaja gospodarske pomoči bi bili mogli začeti uspešno reševati na južnem Koroškem socialnoekonomsko plat manjšinskega vprašanja (delovna mesta, odseljivanje itd.).

Danes moramo, žal, ugotoviti, da smo na tem področju v zadnjih dvajsetih letih zamudili ali zapravili izredne priložnosti in možnosti, čeprav se že davno zavedamo, v kolikšnem obsegu je naš manjšinski problem socialen in gospodarski. Danes iščemo v gospodarsko šibkih občinah na južnem Koroškem izhod iz zagate v naselitvi industrije, industrije, kjer domač delavec in njegov jezik ne bi bila zapostavljena, kajti oba vidika je treba upoštevati:

gospodarski dvig občine in zaposlitev domačega, avtohtonega prebivalstva. Kaže, da je za to v današnji situaciji potreben pretežno slovenski upravni in tehnični vodilni kader.

Ob strastnem nasprotovanju nemškonalcionalnih krogov postaja to vprašanje preskusni kamen za napredno politiko medregionalnega gospodarskega in kulturnega sodelovanja, ki jo na Koroškem zastopa predvsem socialistična večina in jo odločno zagovarja prav koroški deželni glavar. — Zamisel, da bi sodelovale tri dežele v gospodarskem in kulturnem prostoru Alpe-Jadran, je sicer šele na začetku uresničitve in jo vedno znova ogroža staro, zaprto mišljenje, vendar ustvarja tudi za Slovence v tujini nov, zgodovinski ploden položaj. V tej ideji se namreč v velikem obsegu krijejo interesi in koristi slovenske narodne skupine z interesi in koristmi Koroške in celotnega prostora. Ta vidik hkrati izključuje konfliktna situacije preteklosti in omogoča funkcionalizacijo manjšine in njenega jezika oziroma dvojezičnosti južnokoroškega prebivalstva. Znanje slovenščine bo v prihodnje vse bolj pospeševalo tudi osebne poklicne možnosti.

V drugem desetletju slovenske gimnazije v Celovcu je dana manjšini tudi potrebna osnova, da se postopoma vrašča v to funkcijo. V takem širšem kontekstu naj bi načrtovano znanstveno društvo zasnovalo in uresničevalo informacijski in dokumentacijski center in znanstveni inštitut. Tudi nujno potrebne analize socialnih, ekonomskih, kulturnih in psiholoških razmer manjšine bodo dobile v tem širšem okviru svoj dodatni pomen. Zdi se mi, da je koroška socialna demokracija, ta najbolj napreden del koroške družbe, danes že blizu tisti politični in človeški stopnji razvoja, in tako konsolidirana, kakor so pokazale zadnje volitve, da bi mogla brez strahopetnih ozirov na mišljenje v zgodovinskem razvoju zaostalih brambovcov bolj odločno uresničevati svoj pravilno zasnovani koncept. Pri tem bi tudi izvajala glede obstoja slovenskega jezika na Koroškem potrebne in logične kulturnopolitične konsekvence.

S tem pogledom prek mlajev plebiscitnih slavij v prihodnost naj končam pričujoči pregled. Bolj faktografsko sem nanizal pomembnejše dejavnike in vidike, ne da bi se bil spuščal v potrebno družbenofilozofsko razglabljanje, v problematiko, kateri se v zadnjem času pri nas vse bolj posveča socialno-kritična skupina v Klubu slovenskih študentov na Dunaju.

Ko stopamo v novo petdesetletje po plebiscitu, moramo ponovno poudariti, da ni čudotvorne formule, ki bi nas kot manjšino samogibno in na mah rešila skrbi in dela. Vsako slepo in vdano zatekanje k ideologijam in raznim univerzalizmom, našim nenehno vabečim zgodovinskim skušnjavcem, je treba pravočasno razkrinkati kot beg pred resničnostjo, kot samoprevaro in komodnost. Razviti moramo sposobnosti za skupinsko delo, čut za konkretnost in dejanske možnosti, smisel za interno organizacijsko demokratičnost. Najbolj varna pot v prihodnost bo vztrajna in stvarna zidava na temelju skušenj in njenih izsledkov.